

РЕЦЕНЗИЯ

от

Проф. дин Валерия Фол

Директор на Института за научни изследвания в областта на организацията,
управлението и защитата на културното наследство при УниБИТ
Институт по балканистика с Център по тракология – БАН

на

дисертационния труд **„Скални светилища от Рило-Родопския масив. Семантични
и функционални аспекти”**

на

АНТОН ИВАНОВ ГЕНОВ,

редовен докторант в ЮЗУ, научен ръководител проф. днк Васил Марков
за присъждане на образователната и научна степен „Доктор” в професионално
направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Рецензията е възложена със заповед № 3300 от 07. 12. 2016 г. на Ректора на Югозападния университет „Неофит Рилски” на основание чл. 9 от ЗРАСРБ, чл. 30, ал. 3 от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, чл. 4, ал. 3 от Вътрешните правила за развитие на академичния състав на ЮЗУ и решение на Факултета по изкуствата (Протокол № 44/29.11.1016 г.).

Представяне на кандидата

Антон Генов завършва бакалавърска степен към катедра „Културология” през 2004 г. със защита на бакалавърска теза на тема „Древноезическо наследство в българската народна вяра (По материали от Западните Родопи)”, през 2012 г. се дипломира в магистърска програма „Културна анимация и социализация на културното наследство” към същата катедра със защита на магистърска теза на тема „Мегалитни и скално-изсечени паметници в България. Опазване и социализация”. Като студент и след това като докторант А. Генов е активен участник в проекти на ЮЗУ, РИМ Благоевград, НАИМ към БАН, Етнографския музей в гр. Пловдив, свързани с проучвания на скално-изсечени и мегалитни паметници, представите, вярванията и обреди, свързани с някои от тях. Резултати от своята работа на терен докторантът представя на научни форуми, някои от които международни. Той активно се включва в

организацията и провеждането на национални и международни научни прояви, организирани от ЮЗУ.

От 2013 г. Антон Генов е редовен докторант в докторската програма по „Теория и история на културата“ в катедра „Културология“. През 2014 по програма „Еразъм“ докторантът изучава италиански език и култура в Университета за чужденци в гр. Перуджа, и Университета в гр. Палермо.

Антон Генов е член на Съюз на учените в България, основател и член на Управителния съвет на сдружението на завършилите „Културология“ в ЮЗУ „Борей 2009“, член е на научно-изследователския екип на Университетския научно-изследователски център за древни европейски и източносредиземноморски култури към ЮЗУ.

Преподавателски опит

От 2015 А. Генов е асистент в катедра „Културология“. Поверени са му семинарните занятия по дисциплините „Древни култури в българските земи“ и „Средновековна култура“, както и научно-практически занятия със студентите.

Оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд „Скални светилища от Рило-Родопския масив. Семантични и функционални аспекти“ на Антон Генов се състои от Въведение, три глави, разделени на параграфи, Заключение, Библиография, Списък на образите (348 страници текст) и Албум с 52 изображения, общо 369 страници. Цитираните автори са поставени в текста в скоби, текстови бележки и имената на информаторите – в бележки под линия.

Изследванията на мегалитните и скално-изсечените топоси на вяра са световна проблематика. Вписването на този тип обекти на територията на България в световната карта на скално-изсечените и мегалитни паметници, разкриването на техните функции, вложените в тях религиозни представи и трансформациите им през хилядолетията е задача, по която активно работи част от екипа на Университетския научно-изследователски център за древни европейски и източносредиземноморски култури към ЮЗУ, към който принадлежи и Антон Генов. Интересът на докторанта към проблематиката е пробуден от участието му в теренните изследвания, които екипът на ЮЗУ организира на територията на България, и в научни форуми по проблематиката.

Темата „Скални светилища от Рило-Родопския масив. Семантични и функционални аспекти” е актуална, тъй като този регион е вече във фокуса на учените, занимаващи с тракийската религиозност и топоси на вяра, но все още недостатъчно изследван.

Във „Въведението” докторантът прави кратък историографски преглед, който постепенно се допълва в текста на отделните глави, тъй като в цялото изложение добросъвестно цитира мненията на различните учени и взема отношение по тях. Антон Генов ясно формулира целта на своето проучване – „изясняването на семантичните и функционалните аспекти на скалните светилища от Рило-Родопския регион”. Макар да звучи регионално, целта е амбициозна, тъй като Рило-Родопския регион е високо планински, най-слабо е проучен и чрез реките Места и Струма е директно свързан със свещената планина Пангей и района ѝ, за които има не малко сведения за функционирането на скалните светилища, но малко теренни изследвания. Докторантът, както подчертах, е участвал в множество теренни проучвания и в идентифицирането и документирането на скални светилища в региона, за който пише. Не напразно обръщам внимание на високопланинския характер на някои от скалните светилища в Рило-Родопския регион, тъй като това е една от спецификите им, която е от значение за вложените в тях вярвания и функциониране (повечето скални светилища в Средиземноморието и Мала Азия са с надморска височина от 600 до към 900 метра). Задачите и методите на изследване за реализацията на поставената цел са ясно формулирани и показват интердисциплинарния характер на дисертационния труд.

Поставените задачи докторантът развива в три глави, разделени на параграфи. Първа глава е озаглавена „Културно-исторически, семантични и функционални аспекти в изследването на мегалитната култура”. Той правомерно започва изследването си с преглед на терминологичния апарат в параграф 1.1., с който ще борави. Този параграф е и историографски преглед на използваната в българската литература терминология. В параграф 1.2. „Геополитически характеристики на сакралното пространство“ е направен преглед на предлаганите в научната литература природни маркери на топосите на свещено в Рило-Родопския масив. А. Генов коректно цитира статиите на М. Домарадски, но не е забелязал, че този автор опростено използва класификацията на В. Rutkowski, твърде рядко цитирайки го. Свързвайки светилищата от региона, който изследва, с данните за икономическите характеристики и политическата история докторантът предлага хипотези за социалните функции, които са изпълнявали. Предположеното фригийско влияние в развитието на скално-изсечените светилища в Тракия, предложено от Мая Василева, е възприето от автора. Според мен е трудно да се

приеме тезата за фригийско влияние, а по-скоро принадлежност към голям етно-културен регион, в който се споделят близки религиозни идеи за свещената роля на скалата/камъка, водата, връзката им с небесните тела, светилищата като места, където по време на религиозни празници общността (териториална и религиозна), която почита мястото, се реинтегрира. Циклична етносна, религиозна и културна реинтеграция е характерна и до днес за светилищата, които продължават да функционират.

В два последователни параграфа (1.3. и 1.4.) А. Генов се спира върху хронологията и зараждането на сакралното пространство в Европа и Средиземноморието. След последните резултати от археологическите разкопки на скално-изсеченото светилище „Белинташ“ вече няма колебания, че началото на оформянето на някои от скално-изсечени топоси на вяра в Югоизточна Европа е започнало през халколита. Всъщност, почитта към природни феномени, вкл. скали и камъни, водоизточници и към небесните светила е универсалия още от зората на човешката история. А. Генов разглежда много примери в параграф 1.4. за организиране на свещени пространства, трансформациите им и някои етнографски сведения, свързани с тях. Този подход е ползотворен, когато има ясни археологически данни и писмени свидетелства. Бих добавила само, че въпросът кога и как се заражда оформянето на сакрално пространство е далеч по-сложен въпрос. Трудно е без специализирани изследвания да бъде решен и проблемът дали светлината (естествена или от огън) за пръв път разграничава свещеното от профанното или това е направено чрез физически средства. При скално-изсечените светилища възстановяването на йерархията на свещеното пространство зависи от степенна на съхранеността им от съзнателни и природни разрушения, от изяснената околна среда за времето, в което са били действащи и не на последно място от структурата на обществото.

Почти пълната липса на писмени свидетелства за повечето тракийски скално-изследвани светилища би могла да бъде преодоляна освен с археологически проучвания, с анализ на типологически сходни обекти и с редица специализирани изследвания. За семантичния анализ на пещерите, скалните ниши, свещените извори и други водоизточници, скалните дискове и на планината авторът търси топографски и функционални типологически сходства с обекти и обреди извън тракийската етнокултурна територия в параграф 1.5. „Семантични аспекти в изследването на скалните светилища. Семантика на геоморфологията – обожествената природа“. Препоръчвам на докторанта да задълбочи изследването на бивалентната същност (на

мъжко или женско начало) на водата във вярванията в Югоизточна Европа, която е съхранена от древността до наши дни и би обяснила защо в някои скално-изсечени светилища водоизточниците продължават да са почитани. В анализите на двата свещени извора на Мнемосина и на Летò, и на пещерата, е необходимо да се акцентира върху катабазисната обредност, тъй като тя е характерна за тракийската религиозност.

Втора и трета глава на дисертационния труд са посветени на сакралната география, семантичните и функционални аспекти на скалните светилища съответно в Пирин, Западните Родопи и в Източните Родопи. Докторантът правилно разглежда светилищата от Източните Родопи от тези в Рила, Пирин и Западните Родопи. В Рила, Пирин и Западните Родопи много често се среща хибридна мегалитна и скално изсечени техники при оформяне на различни елементи на свещеното пространство. В Източните Родопи скалните топоси на вяра са най-добре документирани и често интерпретирани.

В тези две глави докторантът анализира конкретни обекти, някои от които са свещени топоси на вяра и обредност и до днес, където, по неговите думи, има културно усвояване на свещена територия. Систематизиран е огромен по обем материал, който в голяма част е от теренни изследвания на автора, и са представени публикуваните мнения и хипотези за тях. И в двете глави текстът на докторанта е критичен и същевременно академично съдържан спрямо някои твърде екстравагантни хипотези при тълкуването на някои от разглежданите от него обекти. В параграф 2.3. „Митологично и политическо разпределение на територията” А. Генов показва, че мисли по този важен за етносоно организирани общества въпрос, който е много сложен и на който трудно би могло да се даде еднозначен отговор, особено при липсата на конкретни писмени сведения, каквито например има в литературните общества, като например хети, елини и др. Принципиално всяка крепост, било тя стражева или крепост-убежища неминуемо има място за отдаване на почит към боговете. Всяко голямо светилище има жилищна част за тези, които го обслужват (не само жреците!) и храмово стопанство, какъвто е възприетия в литературата термин. За съжаление това рядко се отчита и доста често прибързано тези обекти еднозначно се класифицират от археолозите като селища, крепости или светилища, в зависимост в коя част на територията на обекта са археологическите сондажи.

В „ЗаклЮчениеето“ докторантът обобщава наблюденията си върху скално-изсечените светилища в Рило-Родопския масив и резултатите от сравнителния анализ с типологически сходни обекти. Обосновавайки влиянията и взаимодействията в митологически и обреден контекст, той стига до извода, че културните влияния „могат да имат различна форма“, „понякога те са драстични и инванзивни“, другите ги определя като влияния, действащи на „принципа на осмозата“. ЗаклЮчениеето му е, че при изследванията на светилищата физико-географският фактор е от съществено значение за съхраняване на традициите и това е една от основните причини в изследвания регион да се съхранят в голяма степен ранни форми на обожествяване на природните сили, поради което показват семантически сходства с подобни светилища от много голям Средиземноморски, Малоазийски и Европейски ареал.

ЗаклЮчение

Дисертационният труд на Антон Генов е с приносен характер, тъй като предлага много нов теренен материал, който е осмислен и тълкуван в духа на новите виждания за скалните топоси на вярa. По темата на докторантурата Антон Генов е публикувал 8 статии и доклада и два доклада са под печат. Гореказаното, публикациите на докторанта, изследователската и преподавателската му дейност ми дават основание да гласувам положително и да препоръчам на уважаемите членове на научното жури да присъди на Антон Генов образователната и научна степен „Доктор“.

04. 01. 2017 г.

Проф. дин Валерия Фол